

неканонічний канон:

Коли міркуєш про канон української літератури, у пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми — Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький... Хоча насправді цей перелік значно ширший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого не знали, чиї тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомців. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів — від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на твори українських класиків по-новому.

Зміст

- 7 • Ключ до розуміння тексту:
Одеський Голлівуд, український
аванґард і єгипетська цариця
(Віра Агеєва)
- 25 • Майстер корабля
- 241 • Байгород

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ: *Одеський Голлівуд, український аванґард і єгипетська цариця*

Ровесник століття, Юрій Яновський, став і свідком, і учасником битв за Українську Народну Республіку, тієї повстанської степової вольниці, коли «лютували шаблі» і в жорстоких січах виборювалася національна держава. І, попри романтичну, гоголівську стилістику, його сюжети великою мірою автобіографічні, причому це стосується і «Байгорода», і «Майстра корабля». Самовіддана селянська боротьба за свої поля й обніжки, доленосні рішення, ухвалені, згадаймо Тичину, «на майдані коло церкви», герой, котрий гинув «саме там, де посіяв жито» (Плужник), — над усім цим застановлялася наша література 1920-х.

Яновський назвав свою першу збірку «Кров землі», зашифрувавши в цьому словосполученні складні смисли й поєднавши найважливіші символи, визначальні для характеристики його епохи. Епіграф відсилає до метафорики юности, боротьби, хмільної радості життєствердження: «“Кров Землі” — є таке вино. Воно червоне, як кров, і терпке, як молодість». А в українській революції, переважно селянській, хліборобській, кров проливалася найперш за землю, за право нею розпоряджатися і на ній працювати.

Він починав як послідовний аванґардист і формаліст, учень Михайля Семенка, тому стильові експерименти завжди захоплювали письменника.

Ранні оповідання, відібрані для дебютної книжки, як-от «Туз і перстень», «Мамутові бивні», «Історія попільниці», вже самими заголовками демонструють настанову на представлення предметного світу, інтерпретацію почуттів через сприймання речей. Оречевлена пам'ять найпевніша й найґрунтовніша.

У повісті «Байгород» автор уже визивно застосовує принцип оголення прийому; спонукою до спогаду стають збережені дбайливою рукою свідки історії, пам'ятні речі, хоча й вони самі зазнають руйнівного впливу невблаганного часу:

«Недогарок воскової свічки надгризли трохи миші, шматок шовкового чорного прапора з рештками лозунга “хія — мать” — припав пилом, наче, залишивши на собі незрозумілі слова, не надіється ніколи піднятися в повітря. Ще старомодна жіноча рукавичка з невеличкої руки — відгонить контрдансами й ритурнелями. Ми дізнаємося з історії, що прапор такий ще піднімався і маяв на сотні верств, як крило ворона. Його носив потім Махно. Його було окутано піснею, як туманом, “яблучко” ревла за ним у мідні груди, і від свисту сідали коні, поводячи гострими вухами. Але напису на ньому не було. Рука, що хотіла написати, звична була до коня й нагана, і ручка ламалася в мозолястих пальцях. Ми дізнаємося, що прапор потім підняв високо Махно».

Дитинство і юність письменника минули поблизу Єлисаветграда, він переживав ці події як безпосередній очевидець. Утім про махновщину як «трагедію інтелігенції Лівобережної України» писав при початку 1920-х і Микола Хвильовий, степовому

повстанству присвячена дебютна проза Валер'яна Підмогильного.

Повість «Байгород» — романтичний епос про героїчних захисників рідного міста.

Кохання байгородського Дон Кіхота — він має екзотичне ім'я Кіхана — десь трохи схоже на самопосвяту сервантесівського персонажа, але свої ідеали герой повісти утверджує, проливаючи кров у бою. Байгородці виганяють з міста зайшлих бандитів, бо мешканці закорінені в цю землю, прив'язані до неї тривкістю неперервного ланцюга поколінь. У тому повищому переліку ще було названо «іржаву бинду»: червона кров, що на ній колись запеклася, вицвіла, знебарвилася, — і тут чи не нагадування, що пам'ять таки втрачається, коли події не зафіксовані літописцями.

«Байгород» насправді не лише про повстання, кровопролиття й високе кохання, а ще й про письмо, про те, як твориться чи має творитися нова літературність. Своїм геніальним романом Мігель де Сервантес, знаємо, дезавуював, здав до архіву цілу потужну традицію лицарського роману; і для Юрія Яновського, здається, ця асоціація навіть важливіша, ніж антураж служіння прекрасній Дульсінеї, хоч головному героєві й дано відповідне ім'я. У повісті є один загадковий епізод, зовсім не пов'язаний з основним повстанським сюжетом. Кіхана якось бачить химерну візію — і зі степового українського містечка ми дивним чином, ніби крізь фантастичний портал, переносимося в залюднений Берлін, на Курфюрстендамм, де під дощем чекає на трамвай вродливий чоловік у макінтоші й сірому капелюсі. Він просиджує

цілі дні в установі, пише листи до коханої жінки в Прагу й ностальгійно згадує батьківщину. Це таке собі вітання близькому другові: на момент виходу повісти він уже знаний режисер, зірка якого яскраво розгорається на мистецькому небосхилі. А кількома роками раніше, у 1922–1923, Олександр Довженко працював у Берліні в українському консульстві й учився живопису в приватній художній школі. Його дружина Варвара Крилова жила тоді в Празі. (До речі, Микола Глущенко, ще один берлінський українець, написав у той час портрети Довженка і Крилової.)

У збірці «Кров землі» Довженкові була присвячена ще й датована 1925 роком новела «В листопаді». Якраз тоді вони разом мешкали в знаменитій харківській «комуні на Пушкінській»: у новій столиці катастрофічно бракувало житла, і покинуту двоповерхову садибу віддали митцям, розгородивши простір диктовими перегородками. Тут довгими вечорами, часами без електрики, бо міська мережа була не надто надійною, дискутували про майбутнє, про літературу й авангардне малярство, архітектуру й психоаналіз, і, звичайно ж, про нову музу кіно, прихильности якої шукали чимало мешканців того старосвітського з вигляду будинку. Юрій Яновський розповідає якраз про ті їхні натхненні вечори: «Філософія мого друга мені ніколи не набридає. Коли смеркається — електрика починає красти відблиски фарб. Вони гублять своє лице, їх не можна брати, вони ввечері мінливі, як настрій. Друг уміє мовчати так, як і оповідати, і його можна поставити за опудало в соняшники або дати йому між ноги отаманського коня»^{*}.

* З оповідання «В листопаді».